

TERZIJDE

TWEEMAAL JON FOSSE

Kort na elkaar kon men in deSingel in Antwerpen twee merkwaardige producties van werk van Jon Fosse (°1959) zien. Behalve omwille van de intrinsieke kwaliteiten van beide voorstellingen was het interessant de totaal verschillende stijl en benadering te constateren van twee grote theatermakers, de Vlaming Ivo van Hove en de Fransman Patrice Chéreau.

Fosse, een succesrijk Noors auteur van romans en poëzie, is ook bij ons lang geen onbekende meer dank zij zijn intussen ook al omvangrijk toneeloeuvre, dat al in vele Europese theaters aan bod kwam. Fosse schrijft erg spaarzame teksten, korte zinnestelsels die vaak herhaald worden en waarop eindeloos gevarieerd wordt. Het zijn schijnbaar simpele statements, nauwelijks dialogen, die echter een rijke subtekst in zich houden. Men kan de vergelijking maken met Tsjechovs stukken, maar het meest doet Fosse me denken aan Pinter en Beckett. Het dreigende aspect dat in Pinters taal zo sterk aanwezig is, is er niet bij Fosse, maar wel gemeenschappelijk is het voelbaar maken van wat tussen de woorden verscholen ligt, het onuitgesproken, het onzegbare. Met Beckett deelt zijn tekst het geleidelijk doorstoten naar een moeilijk grijpbaar, metafysisch niveau.

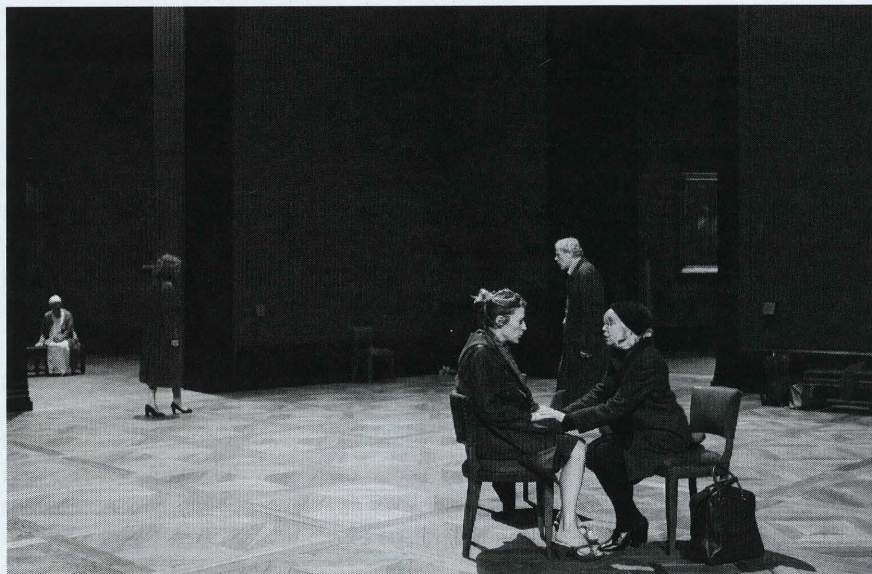
Toneelgroep Amsterdam bracht in de regie van Ivo van Hove een ronduit prachtige voorstelling van *Nooit van elkaar*, Fosses eerste werk voor het theater. In dit stuk wacht een vrouw thuis op haar man die maar niet opdaagt. Zij is ongeduldig, ongerust, verlangend: al deze gevoelens worden in de schaarse tekst geprojecteerd. Terwijl de tijd verglijdt probeert zij zichzelf ervan te overtuigen dat hij er spoedig zal zijn om samen met haar te eten. Wanneer hij uiteindelijk toch op het toneel verschijnt is hij vergezeld van een jonge vrouw. Er volgt een confrontatie maar aan het eind is zij weer alleen. Het is onduidelijk of de komst van de man werkelijkheid is of slechts fantasie of herinnering. Maar des te duidelijker is nu de pijnlijke en fundamentele eenzaamheid van de vrouw. Uitgaande van een realistische situatie graaft Fosse geleidelijk verder tot de situatie een existentieel niveau bereikt. Ivo van Hove en vormgever Jan Versweyveld spelen daar schitterend op in. Bij het begin kijkt de vrouw naar een kookprogramma op televisie terwijl ze zelf schijnbaar eindeloos met de handen een braadkip bewerkt. Zij maakt immers een maaltijd voor haar man klaar. De setting is een reëel appartement, dat echter ook enkele ongewone aspecten heeft. De leefruimte doet een beetje kaal en leeg aan. Een klein eettafeltje - voor één persoon? - bevindt zich helemaal links bij het raam waardoor de vrouw voortdurend op de uitkijk gaat staan. Achteraan, in een

soort inham, is de toegang tot het appartement. Dit creëert een bijzondere drempel waarlangs de man en de jonge vrouw binnenkomen. Zij dringen a.h.w. binnen in de ruimte/het hoofd van de vrouw. Het valt ook op dat er enkele kartonnen verhuisdozen liggen en dat de kamer niet echt aangekleed is. Dit huis is geen thuis. Ook dit draagt bij tot de sfeer van onrust en onbehaaglijkheid. Indien deze ruimte, net als de kale scène in Becketts *Wachten op Godot* het wachten tot een existentieel beeld maakt, dat is haar expressiekracht des te sterker door de realistische aanknopingspunten.

De acteurs spelen op ingehouden wijze, in een uiterst sobere stijl. Chris Nietvelt als de vrouw levert een onwaarschijnlijk sterke prestatie. In de eindeloze variaties van de tekst laat zij een rijkdom aan emoties opklinken: angst, verlangen, onrust, pijn, ontgoocheling. Maar bovenal groeit zij uit van reële vrouw in de keuken tot een icoon van de menselijke conditie. Ook bij de arriverende man (Gijs Scholten van Aschat) en het meisje (Hélène Devos) overheerst een zekere "onwerkelijke" dimensie.

Een totaal tegenovergestelde stijl werd gehanteerd in *Rêve d'Automne* door Patrice Chéreau. Was alles bij Van Hove verstillend, dan werd hier nadrukkelijk, zelfs lichtjes expressionistisch geacteerd. Ook in dit stuk is het uitgangspunt zeer eenvoudig. Een man en een vrouw ontmoeten elkaar opnieuw op een kerkhof. Zij kennen elkaar van vroeger maar er is iets krampachtigs in hun confrontatie. Ook de ouders van de man arriveren op het kerkhof want blijkbaar moeten zij de begrafenis van de grootmoeder bijwonen. Maar zoals in *Nooit van elkaar* is de situatie ongrijpbaar. Want de man blijkt nu gescheiden en is weer samen met de eerste vrouw. Aan het eind van het stuk is er blijkbaar heel veel tijd vergleden: beiden praten over het verleden. De man heeft intussen ook zijn zoon verloren.

Het merkwaardigste en intrigerende aspect van deze voorstelling is de scenografie van Richard Peduzzi. Er is namelijk helemaal geen sprake van een begraafplaats, maar wel van een ruime museumzaal. Een imposante muur met twee openingen loopt diagonaal over het podium. Erg hoog, gedeeltelijk aan het oog van de toeschouwer onttrokken, hangen twee grote doeken met historische thema's. Dit merkwaardige decor vindt zijn oorsprong in het feit dat de productie aanvankelijk gespeeld werd in een zaal in het Louvre, waar Chéreau ook curator van een tentoonstelling was. In een korte inleiding tot de productie, opgenomen in het programmaboekje van deSingel verklaart hij zelf de associatie tussen het kerkhof en de museumzaal.

“Rêve d'Automne” (©Pascal Victor)

“Nooit van elkaar” (©Jan Versweyveld)

Een museum of een kerkhof? Musea zijn huizen die gedachten herbergen, zei Proust. Het leven, de ongebreidelde passie en het verlangen die volop aanstoten tegen de obscene onderbreking van de begrafenis. Generaties die telkens opnieuw opduiken en verdwijnen. De dood die zijn rechten opeist en tenslotte Een museum: een lege zaal waarin lichamen elkaar hinderen en elkaar raken.

De tijd verschuift of beter nog, wordt opgeheven. Er is alleen een absoluut theateraal tijdsverloop en het museum wordt een beeld voor de tijdloosheid. Bovendien heeft een museum als vanzelf een zekere theatraliteit. In de grote ruimte wordt ook de eenzaamheid van de personages sterk voelbaar.

De site van de begraafplaats suggereert uiteraard de centrale plaats van het doodsthema in het stuk. De spookachtige figuur van de grootmoeder is een immer aanwezige engel des doods. In het programmaboekje stipt Geert Sels aan dat Chéreau twee personages die in de tekst ter sprake komen ook effectief op de scène zet: “De zoon, Gaute, moet alleen maar stilzwijgend komen sterven. De grootmoeder... is heel de tijd schimmig aanwezig en brengt het kaderverhaal.”

De acteurs spelen erg theateraal in deze productie. De man gaat bv. naar het einde toe steeds meer voorovergebogen om uiteindelijk te bezwijken.

Chéreau's aanpak van *Rêve d'Automne* levert ongetwijfeld een productie op die fascinerend is; Ivo van Hoves verstilte en intimistische benadering in *Nooit van elkaar* laat Fosse meer tot zijn recht komen. Deze productie was aangrijpend in haar eenvoud.

Jozef DE VOS

Nooit van elkaar door Toneelgroep Amsterdam in co-productie met deSingel, Antwerpen. Regie: Ivo van Hove. Première: deSingel, Antwerpen: 10 februari 2011; Stadsschouwburg Amsterdam: 17 april 2011.

Rêve d'Automne, productie van Théâtre de Ville, Parijs. Regie: Patrice Chéreau. In deSingel, Antwerpen: 17 & 18 februari 2011.